

# Akkumulering och kriser. Några metodologiska reflektioner angående begreppet «regulering»

av  
Alain Lipietz

Under mitten av 1970-talet presenterade några franska forskare analyser av den tillväxt som varit och av den pågående krisen. Dessa analyser, som senare skulle skilja sig, gick i samma riktning och använde sig av begrepp som «ackumuleringsregimer» och «regulering».<sup>1</sup> De teoretiska framstegen gjordes i ett bestämt ekonomiskt och teoretiskt sammanhang.

## Det ekonomiska sammanhanget: krisen

Krisen hade synbarligen utbrutit genom «oljeshocken». Diagnosen ställdes dock omedelbart att det var en långvarig kris utan hopp om återgång på kort sikt till efterkrigstidens starka och regelbundna tillväxt. Men det var också en kris som tydligt skiljde sig från den föregående stora krisen under 1930-talet. Priserna sjönk inte utan istället fortsatte inflationen. Samtidigt upprätthölls den genomsnittliga aktivitetsnivån medan det under 1930-talet skett ett kumulativt sammanbrott.

## Det sammansatta teoretiska sammanhanget

De få marxistiskt inspirerade författare som hade studerat ekonomisk historia i ett långt tidsperspektiv, Sweezy och Mandel, hade lagt huvudvikten vid ett slags historisk rytm, de långa böljorna. Dessa påbörjades av en klunga *tekniska* uppfinningar av produkter och tillverkningsmetoder, men, utan att man egent-

ligen visste hur, uttömdes de positiva effekterna tills ett antal nya uppfinningar fick genomslag. De franska författarna som däremot ville lägga huvudvikten vid *samhällsförhållandena* stod å andra sidan inför den i fransk samhällsvetenskap dominerande *strukturalismen*. I den var det centrala *reproduktionen* av de kapitalistiska förhållandena i enlighet med deras *tendens*, och det fanns inte stort intresse för hur reproduktionen förmedlades och hur sårbar den var. Det fanns alltså ingen förberedelse för att förstå krisen och framväxten av något nytt. Det mest kontroversiella av de begrepp som reflektionen utmynnade i (t.ex. samhällsförhållandenas utformning, ackumuleringsregimer, löneförhållanden etc.) är utan tvekan «regulering». I det här sammanhanget skall jag försöka klargöra innebörden av detta begrepp som är särskiljande för den här skolbildningen. Jag kommer därför att bortse från de internationella aspekterna med undantag av några anmärkningar i förbifarten. De är nämligen svårare och mer komplicerade även om några arbeten som använder denna ansats redan genomförts.<sup>2</sup>

I det första helt metodologiska avsnittet kommer jag att introducera de olika begreppen med största möjliga varsamhet. I nästa avsnitt kommer skillnaderna mellan 30-talskrisen och 70-talskrisen att behandlas ur detta perspektiv. I det tredje och avslutande avsnittet ställs en

del frågor angående en möjlig teknologisk utväg ur krisen (elektroniken) ur samma perspektiv.

## I METODISKA FRÅGOR<sup>3</sup>

Vad menar vi med «regulering» (av samhällsförhållandena)? Ett begrepp är enbart ett medel för att uppfatta verkligheten, ett verktyg för vårt tänkande: vi konstruerar det med ett visst syfte och i förhållande till ett problem som vi ställs inför. De problem som låg till grund för vår ansats ställdes av kapitalismens stora kris när den bröt ut under 70-talet efter en lång latent period. Att förstå varför saker och ting inte längre fungerade förutsatte en förståelse av vad som hade fungerat och hur. Vi kallar *regulering av ett samhällsförhållande det sätt på vilket förhållandet reproduceras genom och trots den konflikt och motsättning som karaktäriserar det*. Reguleringens begrepp kan alltså bara förstås i ett sammanhang: samhällsförhållande — reproduktion — motsättning — kris.

### 1) Att utgå från samhällsförhållandenas konfliktuella karaktär

Det är självklart att människorna lever i relation, förhållande, till varandra. När man talar om *ett* samhällsförhållande förutsätter det en viss beständighet i deras sätt att relatera sig till varandra. Att tala om samhällsförhållanden inför mängden av dagliges samhälleliga handlingar innebär att man betecknar det *regelbundna* i vissa former för socialt handlande. Regelbundenheten är varken objektivt eller subjektivt självklar. Ett yttligt sett så enkelt förhållande som varubytet — ett fundamentalt paradigm i den (neo)-klassiska ekonomin — är i praktiken så föga sannolikt (Adam med

sin fisk faller i armarna på Smith med sin hjort) att det aldrig stabiliserats mer än marginellt mellan två samhällen. Den idag så utbredda monetära handelsrelationen började med närmast experimentella och äventyrliga former. Det var först genom att den relationen spred sig som den konsoliderades. Det ska påpekas att «handelsförhållande» eller «löneförhållande» betecknar ett sammanhang av handlingar som först framstår som likartade i ett långt perspektiv, och som för övrigt först utformas genom att uppfattas av de som talar om dem, t.ex. aktörer, teoretiker och lagstiftare. Omvänt erkänns inte vissa samhällsförhållanden för vad de är, och de tar formen av något annat: lönen och jordrätten tog i den romerska rätten formen av ett monetärt handelsbyte, medan först sociallagstiftningen inför 1800-talets arbetarkamp erkände att löneförhållandet hade en annan natur än handelsförhållandet.

Teoretikern kan därför inte påstå sig göra mer än fastställa typförhållanden. Dessa är snarast de typiska allmänna dragen i en samling sociala handlingar. De allmänna dragen upprepas tillräckligt regelbundet för att kunna identifieras och till dem för man med större eller mindre framgång de mindre typiska dragen. Men låt oss komma till kärnfrågan: hur kan sociala handlingar i konflikt upprepas med en sådan regelbundenhet att de kommer att utgöra förhållanden och förhållandesystem? Vi har redan i förbifarten gett ett svar som har mer betydelse än man kan tro: att ett förhållande identifieras och känns igen bidrar till dess varaktighet. Denna punkt kommer att utredas i hela sin omfattning. Först måste emellertid understrykas att ett förhållande kan kännas igen först om man kan *förvänta sig* att det reproduceras. Det är alltså självklart att ett sam-

hällsförhållande existerar enbart om det kan förväntas bli återskapat, reproduceras, och om reproduktionen av de verksamheter som förhållandet organiserar utgör själva dess väsen, det som gör att vi överhuvudtaget talar om ett «förhållande». Men det är en självklarhet som alltför länge tillåtit dölja att reproduktionen av de samhälleliga handlingarna är konfliktfylld, motsägelsefull, föga sannolik och slumpvis. De nödvändiga förutsättningarna är inte tillräckliga. För att aktörerna ska reproducera förhållandena räcker det inte med att de *kan* göra det, och inte heller att de har intresse av att göra det. Först måste de vara medvetna om att förhållandet kan existera (det måste kännas igen — även om det är en illusion — som «försäljning av arbetskraft»). Det måste till och med framstå som *normalt*, naturligt. Samhällsförhållandet inkorporeras i individerna i form av vanor, rutiner, av accepterade spelregler, även om var och en försöker förbättra sin position. *Hegemoni* kallar vi en dominerande grupps kapacitet att genomtvinga det spel den tjänar på. Mer allmänt talar vi om hegemoni för att beteckna en samhällsmodells kapacitet att framstå som exemplarisk, till och med i samhällen som den ännu inte organiserar. Ett exempel på det var den «amerikanska modellen» under 50- och 60-talet. Också produktionen, valet av produkter och tillverkningsmetoder, styrs av hävdvunna regler, *produktions- och konsumtionsnormer*. Men individernas och samhällsgruppernas autonomi, kreativitet eller missnöje (som är ett resultat av förhållandets konfliktfyllda karaktär) får dem att föreslå nya former, nya förhållanden, eller inom ramen för det hegemoniska förhållandet helt enkelt ett annat sätt att «spela spelet» eller en omfördelning av insatserna. «Vanor» och de inkorporerade normerna

utesluter aldrig skiljaktigheter som kan leda till avvikelser. De räcker inte för att garantera reproduktionen: de undergrupper som samhällsförhållandet skapar kommer nödvändigtvis i konflikt. Det betyder inte att samhällsförhållandet brister. Tvärtom, att vi kan identifiera det beror just på att det inte har brutit sönder och att reproduktionen försiggår. Det gäller åtminstone provisoriskt, fram till *krisen*. Förhållandet måste alltså reproduceras trots kampen mellan aktörerna, eller till och med genom deras kamp. Hur går det till? Det är det som är *reguleringens problem*. Det räcker inte att reproduktionen är *möjlig*. Samhällets procedurer och instanser för konfliktlösning måste till för att förverkliga den. Individernas normer bidrar till det, men eftersom normerna förändras som ett resultat av konflikter och skilda projekt måste också normernas omvandling regleras. Samhällets procedurer och instanser som har hand om att gemensamt förändra normerna utgör de olika *reguleringsformerna*, som tillsammans bildar ett *reguleringsätt*. Den allra främsta av dessa former är den genom vilket samhället, hur konfliktfyllt det än är, utger sig för att fortsatt existera: det är den politiska nivån, suveräniteten, som i modern tid tar formen av en stat. Staten är det som gör att samhällets olika fraktioner (bestämda av samhällsförhållandet: samhällsklasser, kön, skrän, individer) inte uttraderar varandra i en evig kamp. Inte så att kampen upphör, men så länge samhällsförhållandenas hegemoniska form består gör inte individerna och klasserna i kamp slut på varandra. Även om «inträdandet i förhållandet» framstår som privat så är det den suveräna makten som definierar legitimiteten och förhållandets varaktighet. Det är den som skapar marknaden, penningssyste-

met och som lagfäster löneförhållandet. De andra regleringsformerna visar sig i institutioner och nätverk som stödjer sig på arketyper som staten. De *institutionella* (eller *strukturella*) *formerna* är de former i den synliga verkligheten som aktörernas inträde i förhållandet tar (oavsett om de har en adekvat uppfattning om förhållandets rätta natur). Det är den uttalade spelregeln i motsats till den stumma, inneboende, verkligheten i det band som förbinder aktörerna och det sammanhang som ställer dem mot varandra. Dessa former lagfästs ofta av vana och konvention redan innan de erhållit maktens sigill. De är resultat av en institutionaliserad kompromiss: att acceptera att byta varor mot pengar innebär redan en kompromiss i förhållande till det latent våld som ligger i socialiseringen av det privata arbetet. Att acceptera en lön är också en kompromiss, men som inte säger något om löns storlek. Reguleringen är osäker på grund av de konfliktladdade förhållandena och det visar sig i de institutionella formernas historia, att resultat av individernas och klassernas kamp. Löneförhållandets stadfästade visar sig i kollektivavtal, i utvecklingen av den indirekta lönen («Välfärdsstaten») etc. Och utbytet stadfästade visar sig i de successiva reformerna av penningssystemet och kreditsystemet. Men i den mån dessa institutionella former kräver förmedlingar (pengar, den indirekta lönemassan) måste de organiseras materiellt: statlig administration, institutioner som sköter och styr pengarna, välfärdsstatens organisation. De här organisationsformerna för den dagliga reproduktionen kallar vi *nätverk*.

De här olika nivåerna i verkligheten utgör tillsammans ett slags «gjutform» som förklarar samhällets strukturella stabilitet. Ackumuleringen av skiljaktig-

heter och motsättningar mellan nivåerna är mer eller mindre oundviklig och ett resultat av att samhällsförhållandena är motsägelsefulla och konfliktfyllda. Det kan leda till brott i reproduktionen av förhållandena, till *kriser*. Ibland är krisen bara uttryck för en brist på överensstämmelse mellan olika förväntningar och beteenden. Tvångskrafterna som verkar i enlighet med det rådande regleringssättets institutionella former ska då i princip få alla att «ta sitt förnuft till fånga», det vill säga acceptera den inneboende logiken i samhällsförhållandenas aktuella utformning. Isåfall rör det sig om «små kriser» eller «kriser inom reguleringen». Men det är också möjligt att krisen uttrycker bristande överensstämmelse mellan å ena sidan de beteenden som själva regleringssättets framtvingar och å andra sidan de tendenser och krav som uppställs av reproduktionen av förhållandena i samhällsformationen. Isåfall talar vi om en «stor kris» eller en *reguleringskris*.

## 2) Kapitalismen: struktur, motsättningar, ackumuleringsregimer och regleringssätt

Man kan sammanfatta det kapitalistiska produktionssättets struktur som en kombination av två eller tre grundläggande förhållanden: dels det (montära) handelsförhållandet och dels löneförhållandet, som i sin tur kan uppdelas i två beståndsdelar.

### a) Handelsförhållandet

Handelsförhållandet är grundläggande i ett samhälle där produktionen för samhället utförs av privata ekonomiska enheter som alltså verkar oberoende av

varandra. Det är en motsättning som löses av handelsutbytet. Detta omfattar två aspekter:

- bytet av en vara gör det arbete som krävts för dess produktion samhällsligt *giltigt*.
- ägaren av den enhet som producerat varan får *rätt* till en likvärdig del av samhälligt arbete från en annan enhet i arbetsdelningen.

Konkret måste varuproducenten nå framgång i att byta sin produkt mot ett erkännande av sitt arbets samhällliga värde. Det ger honom i sin tur rätt till någon annans arbete. Erkännandet av denna rätt tar formen av en samhällslig institution, nämligen pengar. För att genomdriva sin rätt till en likvärdig del av samhällsligt arbete måste man få sin egen produktions samhällliga värde erkänt genom byte mot pengar. Detta utgör det *monetära tvånget*. Varje handelsekonomi som är värd namnet är monetär. Det innebär att det finns en institution som spelar rollen av *generell ekvivalens*. Varje producent mäter i den sitt deltagande i det samhällsliga arbetet. I gengäld har institutionen en ovillkorlig rätt att omedelbart bytas mot andra varor. När aktörerna är medvetna om att de kan få sina produkter värderade mot en penningmängd (förverkliga, «realisera» dem i pengar) uppfattar de det som om deras produkter har «värde», eller till och med «ett värde». Värdeets substans är det samhällsliga arbetet (det är ju det som gör värdeformen till något samhällsligt) och varorna har «ett värde» (som i tingens värld tar formen av en mängd pengar, deras *pris*, som det visar sig att man kan byta dem mot). Detta innebär inte att det föreligger något mikroekonomiskt samband mellan deras «värde» och den mängd arbete som genomsnittligt åtgår för produktionen av varje typ av vara (och vars

motsatta sida är produktiviteten).<sup>4</sup> Andra samhällsliga förhållanden griper nämligen in: när varuproducenten kräver sin del av det samhällsliga arbetet hävdar han inte bara den rätt hans eget deltagande ger honom utan också rättigheter som har sitt ursprung i andra samhällsförhållanden (jordägande, kapitalägande osv.). Varuproducenten tillämpar normer och bestämmer genom att «på ytan» länka samman sina kostnader, sin insats i arbete och den subjektiva värderingen av de egna rättigheterna ett *utbudspris*. Om hans vara verkligen realiseras till detta pris eller inte, och den rätt han följaktligen får till produktion av övrigt samhällsligt arbete utgör reguleringens allmänna form i varuproduktionen. Den kallas *värde lagen*. «Sammanlänkningarna på ytan», det vill säga de mekanismer som formar utbudspriserna och mer allmänt penninginkomsterna, är på ett avgörande sätt beroende av alla regleringsformer i samhällsformationen. De tvingande lagarna visar genom dessa för aktörerna hur de ingår i ett samhälle som är en helhet av tvång i ett område av föreställningar där de kan utveckla sin strategi (prisernas och inkomsternas värld). Vad krävs för att en institution ska tjäna som pengar? Den måste socialt erkännas såsom *värderesrepresentant* och på grund av det *utbytas utan villkor*. Den behöver alltså inte göras giltig gentemot varorna. «Värderesrepresentationen» är avhängig aktörernas vanor och föreställningar om värde. En speciell vara (guld) kan representera värde. Också representation av en *värdeökningsprocess* (t.ex. en handelsväxel) kan spela samma roll om de berörda delar samma föreställning om värde. Om de alltså anser att den produktion växeln representerar kommer att bli socialt giltig och att den då ger rätt till en aktörs senare inkomst. Det

andra kravet återstår. Guld är pengar eftersom härskarens sigill står på det. Han har beslutat att en eller två metaller ska ha monopol på den ovillkorliga utbytbarenheten. Men det är på samma sätt med «kreditpengar» som representerar förtroende för det socialt giltiga i en värdeökningsprocess.

I verkligheten är penningssystemet en otroligt skiftande kombination av varupengar och kreditpengar, samtidigt ett fraktionerar och centraliserat system: det är ett *hierarkiskt* system. Det monetära tvånget är följaktligen mer eller mindre hårt. Det enkla paret «val/uteslutning» ersätts av en differentierad skala på den giltighet som de olika titlarna tillerkänns: från den centrala valutan som alla måste acceptera till osäkra lån vars titel bara representerar en förhoppning om återbetalning som utlånen ensam tar risken för. Däremellan kommer privata lån som Centralbanken gör pseudo-likvida genom att överta dem eller ta dem som säkerhet. Den här hierarkin är villkoret för värdelagens genomsåg. Att produktionen regelbundet blir likvid leder till att skulderna återbetalas (på kort eller lång sikt), medan produktion som inte blir likvid utan till slut är socialt o användbar leder till att fordringarna nedvärderas selektivt. Om den monetära differentieringen bara bestod av motsatsförhållandet mellan ett magert förråd av metallpengar och ett varuflöde skulle cirkulationen präglas av bristande likviditet och bli farligt deflationistisk. Realiseringen av varorna skulle nämligen vara beroende av att privata förmögenheter förs in i cirkulationen. Om i det motsatta förhållandet Centralbanken däremot pseudo-validerar vad som helst försvinner hierarkin och alla producenter erhåller monetära motsvarigheter även för varor som inte kan säljas. Då försvinner snabbt all tilltro till pengarna som en

representation av socialt giltigt arbete. Och då är den (hyper)inflationistiska krisen där som bara kan hållas tillbaka med tvångssparande och med statskapitalismens varulager och köer.<sup>5</sup>

#### b) Löneförhållandet

Det förhållande det här gäller är åtskiljandet av producenterna och produktionsmedlen. Det är lämpligt att särskilja två dimensioner i detta förhållande, eller till och med särskilja två olika förhållanden:

- den ena dimensionen är det ekonomiska *ägandet*, dvs. förmågan att fördela en eller annan produktion till de ekonomiska enheterna och att disponera över produkten;
- den andra dimensionen är *förfogandet* eller den verkliga tilläggnelsen, dvs. förmågan att organisera den produktiva utrustningen och sätta igång den.

När det gäller åtskiljandet i den första dimensionen löses det genom *lönekontraktet* som ingås mellan ägaren av produktionsmedlen och den fria arbetaren. Den allmänna ramen för det är en institution som omedelbart bygger på juridiska föreställningar (rätten att bruka och missbruka) medan rutinmässig användning av det kräver att konventioner mellan «kapitalisten» och «löntagaren» bestämt om arbetsdagens längd och pris och om arbetsintensitetens gränser (eller brist på gränser). Det har skett en betydlig utveckling av de juridiskt lagfästa sätt och normer som bestämmer detta avtal. Det som intresserar oss här — där det gäller analysen av kapitalismens grundläggande motsättningar — är att löneavtalet representerar ett *dubbelt* utbyte:

- mot att kapitalisten disponerar över deras arbetskraft erhåller löntagarna ett värde i pengar som de kan an-

vända fritt. I själva verket garanterar det en levnadsnivå, en *konsumtionsnorm*, vars värde (globalt och uttryckt i pengar) är lägre än bearbetningsvärdet i det de producerat. Skillnaden kallas för *mervärde*.

- mot att löntagarna överlämnar detta mervärde och accepterar att deras arbete underläggs kapitalets kontroll (s.k. *formell underkastelse*) tar kapitalet på sig risken att göra produkten av deras arbete giltig/likvid på marknaden.

Med andra ord är arbetskraftens värde lägre än det producerade värdet, men det är åtminstone likvitt. Lönen — ersättning för försäljningen av arbetskraften — till vilken med tiden läggs den *indirekta lönen* (genom staten) framträder alltså omedelbart som monetär efterfrågan på varumarknaden. Mervärdet å andra sidan, som fördelas på ett komplicerat sätt genom kapitalens konkurrens, gör det möjligt att *ackumulera* kapital, dvs. öka storleken på den värdeökningsprocess de äger genom inköp av nya produktionsmedel och nyanställningar. Fördelningen av bearbetningsvärdet skapar förutsättningar för en ny motsättning: alltför mycket lön och inte tillräcklig ackumulering, eller alltför stor profit och inte tillräcklig efterfrågan. Det är det grundläggande problemet i reguleringen av löneförhållandet. Men detta förhållande är inte det enda som knyts i det vi kallar löneförhållandet. Än mer grundläggande är förhållandet mellan människorna (och maskinerna) i arbetsprocessen, dvs. den dimension vi kallat förfogandeförhållandet. I hantverksarbetet använder arbetaren själv verktyg som han ibland själv utvecklat och anpassat och behåller följaktligen herraväldet över sin verksamhet. Kapitalismen tenderar däremot att organisera en *kollektiv* arbetsprocess, i vilket det sker försök att

skilja den intellektuella och utformande delen av den produktiva verksamheten från den manuella och rutinmässiga. Den kapitalistiska kontrollen över arbetstidens intensitet och användning görs möjlig genom tillägnandet av det kollektiva know-how: det är den *reella underkastelsen*. Den förtingligas i mekaniseringens olika former: från att ha varit en producent som använder verktyg blir arbetaren maskinens tjänare. Den här processen, liksom all socialisering av know-how, tenderar att öka produktiviteten. Men det som utmärker kapitalismen är att här rör det sig om en socialisering/tillägnande där det samhälleliga kunnandet materialiseras inför producenten i form av *fast kapital* som är honom främmande. Den här tendensen kan motsvaras av utvecklingen av förhållandet mellan insatt kapital och bearbetningsvärdet, det som kallas *organisk sammansättning*. Nya fält för motsättningar uppstår i detta. Kapitalisten uppnår en bättre *direkt kontroll* över lönearbetarens arbetsintensitet genom att vidga klyftan mellan producenten och hans verksamhet, men oviljan att utnyttja dennes initiativförmåga kan få oönskade effekter. Om lönearbetaren får ett *självständigt ansvar* lämnas större utrymme för anpassning och innovation, men samtidigt försvinner möjligheten att kontrollera underkastelsen (annat än genom någon relativ fördel). Reguleringen av den här motsättningen sker i kampen på själva arbetsplatsen, men också i de nätverk där arbetskraften reproduceras, i institutionaliseringen av en *kvalifikationsstruktur*, av skilda normer för *företagsdisciplin* etc. Det resulterar i en differentiering av arbetskollektiven och av reserverna på arbetsmarknaden. Här skall vi emellertid främst ägna oss åt de problem som ackumuleringen står inför som ett resultat av produktivitetens utvecklingar

och den organiska sammansättningen. Kapitalisternas efterfrågan på produktionsmedel (fast kapital och insatsvaror) utgör i själva verket efter de löneanställdas utgifter den andra källan för den samhälleliga giltigförklaringen av de autonomt igångsatta produktionerna. Ytterligare finns statens utgifter (som finansieras genom skatter eller genom penningsskapande som har skatten som borgen) och kapitalisternas improduktiva konsumtion. Men deras produktiva konsumtion (investeringarna) har ett särdrag: de binder nämligen upp produktionens framtid. När ackumuleringen sker genom att produktionsprocessen utvidgas med oförändrad teknik kallas den *extensiv*. När den däremot sker och produktionsnormerna (dvs. den dominerande tekniken som påtvingas alla genom dess högre produktivitet) ständigt förändras allt efter ackumuleringen kallar vi den *intensiv*. I verkligheten är båda tätt sammanflätade: man får tala om extensivt eller intensivt dominerad ackumulering.

### 3) Hur kan ackumuleringen lyckas?

På det samhälleliga planet framstår reproduktionen av helheten på följande sätt: kapitalen i värdeökningsprocess utvecklas vid sidan av varandra och byts mot varor, eller mot den mycket speciella värdeökningsprocess som löneinkomsterna utgör. Hur är det möjligt att denna väv av självständiga processer resulterar i en sammanhängande samhällsprodukt där alla privata satsningar av arbete (genom kapitalutgifter) erkänns som samhälleligt giltiga? Liksom i alla samhällsförhållanden är en av grunderna för lösningen själva den vunna erfarenheten att en lösning är möjlig. På grundval av det kapitalisten erhållit (tidigare inkom-

ster) och hans kunskap om marknaden (som han erhållit under de tidigare perioderna) satsar han på att det är bra att återknyta löneförhållandet och på nytt köpa konstant kapital. På så sätt bidrar han redan till att göra giltiga sina kollegors produkt och den arbetskraft som lönearbetarna erbjuder. De förutsättningar som ärvs från det förflutna och föregripandet om en framtid i dessas förlängning är villkoret för det nuvarande samhällsbandet. Ackumuleringskontinuitet, erhållna vanor vad gäller fördelningen mellan olika brancher, föregripanden av den samhälleliga inriktningen av förändringar i produktions- och konsumtionsnormer — allt detta dominerar som en inneboende kraft företagarnas och deras bankirers privata satsningar. Det lägger grunden för den samhälleliga gjutform som vi kallar *ackumuleringsregim*. Ackumuleringsregimen är ett systematiskt sätt att återfördela och allokera den samhälleliga produkten, som över en lång tidsperiod skapar en viss överensstämmelse mellan förändringen av produktionsförhållandena (volym satsat kapital, fördelning mellan brancher och produktionsnormer) och förändringen av den slutliga konsumtionens villkor (konsumtionsnormer bland löntagarna och de andra samhällsklasserna, kollektiva utgifter etc.).

Så fort ackumuleringen blir utvidgad — isynnerhet om den är intensiv — måste tillväxten i produktion av produktionsmedel och konsumtionsmedel överensstämma med tillväxten i satsat kapital och med tillväxten i löntagarnas köpkraft. Det är då praktiskt att sammanfatta sammanhanget i en ackumuleringsregim genom ett *reproduktions-schema*. Ett sådant beskriver hur kapitalet (och på så sätt också arbetet) allokteras till de två grundläggande *sektorerna* för produktion av bruksvärden definierade

enbart utifrån den samhälleliga funktionen (sektor I: produktionsmedel som reproducerar det kapitalistiska ägandets monopol, och sektor II: konsumtionsmedel som reproducerar den fria arbetarens existens). Reproduktionsschemat kan sägas vara ackumuleringsregimens «skellett», ett spår av dess formella samband. Vi kan redan se flera typiska ackumuleringsregimer: den extensiva ackumuleringen (en enkel — homotetisk — tillväxt där de två sektorerna gör varandra giltiga), intensiv ackumulering utan massproduktion (där enbart ökningen av det konstanta kapitalet gör sektor I's tillväxt giltig), intensiv ackumulering med växande masskonsumtion osv. . . När det gäller att analysera en konkret ackumuleringsregim krävs naturligtvis lite större förfining än i denna grundläggande stilisering. Alla konkreta ackumuleringsregimer omges nämligen av ett i dubbel mening «yttre». För det första styrs inte all produktion i ett nationalsamhälle av kapitalistiska förhållanden. Det gäller främst det arbete som utförs «gratis» i hemmen för reproduktionen av arbetskraften, men som kan penetreras av den kapitalistiska varuproduktionen. Då utgör det ett möjligt område för utvidgning av löneförhållandet och den kapitalistiska ackumuleringen. Det är en möjlig dimension av ackumuleringsregimen och gäller alla produktionsätt som knyts till kapitalismen i en konkret samhällsekonomisk formation. För det andra framträder ytterligare en dimension om man tar hänsyn till de ekonomiska förhållandena mellan kapitalistiskt organiserade samhällen. I analysen av nationella ackumuleringsregimer kan det då vara användbart med en isolering av en «exportsektor» vars inkomster föder finansieringen av köp utifrån av bruksvärden i sektor I eller sektor II. Ur en viss synvinkel kan man till och med

tala om «globala ackumuleringsregimer». Med detta har vi grunden för vår «samhälleliga stöpform». Det som återstår är att ackumuleringsregimer inte blir materialiserade av sig själva i kraft av platonska idéer ur någon reproduktionsschematas himmel. Det är alltid möjligt att uppfinna reproduktionsschemata. Problemet är att ta reda på vilka tvingande krafter och vilka institutionella former som garanterar sammanhanget i strategierna och i aktörernas föregripanden i den kapitalistiska marknadsekonomi så att strategier och föregripanden sammanstrålar i förverkligandet av reproduktionsschemata. Vi har nu alltså kommit tillbaka till regleringsproblemet. Vi kallar regleringssätt alla de institutionella former, nätverk, implicita och explicita normer som garanterar att beteendena inom en ackumuleringsregim är förenliga, i överensstämmelse med tillståndet i samhällsrelationerna och trots deras inneboende konflikter. I det kapitalistiska produktionsättet måste regleringsformerna åtminstone omfatta:

- reglering av löneförhållandet: bestämning av normer för arbetstiden, arbetsintensiteten, arbetskraftens värde, fastställande av normer för löntagarnas konsumtion, reproduktion av kvalifikationshierarkin, segmentering av arbetsmarknaden etc. . .
  - reglering av allokeringen av det penningkapital som frigörs av att varorna görs giltiga till de olika branscherna i enlighet med den organiska sammanställningens nivå;
  - reproduktion och styrning av pengarna: emission, cirkulation, former för produktiv användning av dem . . .
  - de juridiska och ekonomiska formerna för statens ingripanden.
- De här formerna varierar enormt och

det öppnar ett stort forskningsfält för «Reguleringskolan». Det har emellertid visat sig att det finns ett stort heuristiskt intresse i att ställa två regleringssätt med kontrasterande institutionella former mot varandra. I det första fastställs först i efterhand, *ex post*, att varor och arbetskraft är giltiga och det är osäkert. I det andra däremot finns det i förväg, *ex ante*, stor sannolikhet i aktörernas betedande för att de ska bli giltiga. I det första fallet genomför den ena värdeökningsprocessen efter den andra den saltomortal som förvandlingen till pengar innebär, eller också elimineras de. I det andra fallet däremot integreras i värdeökningsprocessen båda dess växt och förändringar av de samhälleliga produktions och handelsnormerna. På så sätt styrs förvandlingen till pengar. I det första fallet talar vi om *konkurrensregulering* och i det andra om *monopolistisk regulering*. I den ena ytterpunkten säljer arbetskraften sig från dag till dag till ett pris som är beroende av marknadsläget, eller också kan den inte reproduceras. I den andra ytterpunkten garanteras den inte blott en inkomst enbart på grund av sin existens. Dessutom hyrs arbetskraften ut till särskilda företagare med fleråriga kontrakt som integrerar de förväntade förändringarna i den ekonomiska omgivningen. De «värden i process» som erbjuds i form av varor på marknaden går i det första fallet antingen under eller erhåller sin rätt till förvandling i enlighet med en arbetsdelning som påtvingas producenterna. I det andra fallet formar finansgrupper själva utvecklingen av produktionsnormerna genom att finansiera framtagandet av nya produkter och tillverkningsprocesser med de kontrollerade amorteringarna från gamla brancher vars föråldrande de organiserar. I konkurrensreguleringen måste man redan ha varupengar med

värde för att byta till sig varor. I det andra ytterlighetsfallet räcker det att någon erkänns såsom kapabel att genomföra en värdeökningsprocess för att denne ska erbjudas de monetära tecken som möjliggör den första förvandlingen.

Den här uppskissade polariseringen ska inte leda till ett nytt slags dogmatism eller skolastik. Det går inte att avleda alla former från regleringssättets helhet, inte ens att göra en formell sammanställning av element som «hör till konkurrensen ur den ena synvinkeln och till monopolismen ur den andra». Det är mycket nyttigare att studera hur den historiska sammansättningen av institutionella former med ovanlig framgång visar sig bidra till reguleringen av en ackumuleringsregim, när tidigare formers överlevnad fört den föregående ackumuleringsregimen till en stor kris. Det visar sig att det ibland föreligger stora tidsglapp mellan etableringen av de olika regleringsformer som senare visar sig «utgöra ett system», liksom mellan dessa och ackumuleringsregimen. Det visar sig också att det är många variationer från ett land till ett annat vad gäller de institutionella former och nätverk som står för samma «funktion» inom regleringssättet. Slutligen står det också klart att ett visst regleringssätts dominans (hegemoni) inte utesluter att dominerade former överlever (och är «funktionella») på vissa marknader.

## II STORA KRISER

De konkreta studier på grundval av vilka begreppen utvecklats inom «Reguleringskolan» gällde i första hand USA (Aglietta 1976) och därefter Frankrike (CEPREMAP 1977).

## 1) En enkel tablå

Vi ska här använda Frankrike som exempel. Kapitalismen tycks ha konsoliderats där definitivt efter «l'Ancien Régime's sista kris» som rådde mellan 1845 och 1848 och som hade sitt ursprung i jordbruket. Fram till 1914 dominerade sedan extensiv ackumulering (i olika hög grad i de olika subperioderna). Den kapitalistiska sektorn, som hade sin grund i metallprodukt-linjen (från stålverk till järnväg) och i ganska enkla former för arbetsdelning i textil- och byggnadssektorn, utvidgades. Inom själva den kapitalistiska sektorn — jordbruket var dominerat av småskalig varuproduktion — kan man inte observera några större förändringar i organisk sammansättning och produktivitet. Produktiviteten ökade under perioden med en genomsnittlig rytm på 2% medan arbetarnas köpkraft ökade med 1,5%. Reguleringen skedde genom klassisk «business cycle». Priser och köpkraft ökade alltså under «boomen» medan «kraschen» åtföljdes av en allmän sänkning av priser och löner som inte helt och hållet uttrade arbetarnas ökade köpkraft. Den här konkurrensreguleringens institutionella former såg förenklat ut på följande sätt:

- lönen anpassades till levnadskostnaderna genom försäljning av arbetskraften från dag till dag till följd av arbetsmarknadens «strains», och kvalifikationsstrukturen var relativt stabil;
- företagen var huvudsakligen engagerade i en enda bransch, och anpassade sina priser till efterfrågan, medan överföringen av kapital från en bransch till en annan i huvudsak skedde över börsmarknaden;
- pengarna grundades i sista hand på varan guld, medan krediterna samlades och utsattes för spekulationsvägar;

— staten var «extern» i förhållande till rörelserna i ekonomin och ingrep enbart för att hävda respekten för det kapitalistiska ägandets lagstiftning.

Under slutet av 1800-talet nådde den extensiva ackumuleringen sina gränser, både i fråga om marknader (som söktes efter i den utrikeshandel som «beskyddades» av de imperialistiska förhållandena) och i fråga om produktivitet. Det blev till 1890-talets stagnation, den extensiva ackumuleringens stora kris.

I Frankrike utvecklades då liksom tidigare i USA sammansatta ansträngningar bland ingenjörer och företagare för att finna produktivetsvinster genom att fördjupa det kapitalistiska reella underkastelse-förhållandet: yrkesarbetarens «know-how» exproprierades med användande av den «vetenskapliga arbetsorganisationens» metoder och det exekutiva arbetet dequalificerades. Den här utvecklingen fick sitt definitiva genomslag i och med kriget 1914—1918 i form av «taylorismen». Den utvecklades till «fordism», som när det gäller *arbetsprocessen* innebär att det exproprierade kunnandet integreras i maskinernas automatiska system.<sup>6</sup>

Den första stora vågen av intensiv ackumulering kom på 1920-talet genom taylorismens spridning och den första början till fordism. Produktiviteten ökade med 6% om året. Köpkraften däremot fortsatte att öka lika långsamt som tidigare. Det här förhållandet var högst fördelaktigt för profitnivån på grund av den ökade utsugningsnivån och kompenserades inte alls av den svaga tillväxten i kapitalets sammansättning. Därför kom en överproduktionskris utan motstycke: 1930-talskrisen. Det var något annat än bottenpunkten i en cykel. Den intensiva ackumuleringen kunde inte längre nöja sig med konkurrensreguleringen. Följaktligen kan 30-talets stora



kris samtidigt karaktäriseras som den *intensiva ackumuleringens första kris och konkurrensreguleringens sista kris*. De uppmaningar som kom från Henry Ford I och J.M. Keynes att kompensera produktivitetshöjningarna med en ökad köpkraft för löntagarna stoppades av det kortsiktiga målet att återupprätta profitnivån «ex ante» genom att minska lönemassan (Boyer, 1982).

Efter återuppbyggnaden 1945–1953, som till sin natur var extensiv, kom i Frankrike en ny intensiv utveckling. Den här gången kom den att vara i tjugo år (1954–1974). Under den perioden tredubblades produktiviteten, liksom det fasta kapitalet per capita. Men den här gången följde ökningen av de produktiva och improduktiva löntagarnas köpkraft nästan exakt produktivitetshöjningen. Kapitalets organiska sammansättning, liksom utsagningsnivån, förblev i stort oförändrad eftersom produktivitetshöjningen i ungefär lika stor grad gällde båda sektorerna.

Den här analysen kommer att få fler nyanser längre fram. Nu räcker den för en skiss av «Guldåldern».

## 2) En «idealisk» intensiv ackumuleringsregim under monopolistisk regulering

I den här Guldålders-modellen

- är tillväxten i den globala tekniska sammansättningen (dvs. approximativt fast kapital per capita) och produktiviteten i sektor I densamma. Den här «mot-tendensen» till ökningen av den tekniska sammansättningen verkar hindrande på tendensen till ökning av kapitalets värdesammansättning.
- är tillväxten i löntagarnas konsumtion och produktiviteten i sektor II densamma. Den «mot-tendens» till

den sjunkande profitnivån som en ökad utsagningsnivå skulle ha utgjort hindras visserligen från att utvecklas, men samtidigt förhindras tendensen till underkonsumtionskris. Och på grund av att kapitalets organiska sammansättning inte varierar förblir profitnivån stabil.

De här två villkoren uppfylldes i stort i Frankrike från återuppbyggnaden till krisen. Men det fanns ingenting som a priori garanterade att det skulle vara fallet.

Det första villkoret uppfylldes nästan mirakulöst — statistiken visar också att det under 60-talet uppfylldes allt mindre i de viktigare industriländerna. Det andra villkoret däremot garanterades mer eller mindre uttryckligen av en politik för regulering av löneförhållandet: massproduktionen återföljdes av masskonsumtion och på så sätt utvecklades «fordismen» fullt ut. Den här partiella reguleringen tog plats inom ramen för en helhet av institutionella former som utgör en variant av monopolistisk regulering.

Det regleringssätt som befästes efter 1945 kombinerar enkelt uttryckt följande institutionella former:

- Ett löneförhållande som utmärks av medellånga avtal vad gäller den direkta lönen, utvidgning av den direkta lönen genom överföringar, samt lagliga procedurer för att knyta de nominella lönehöjningarna till prisindex och till och med efter 1967 mer eller mindre uttryckligen till produktivitetsoökningen (Boyer 1978).
- En centralisering av kapitalet i finans- och industrigrupper som är kapabla att bestämma sitt utbudspris genom en «mark up»-procedur som blir allt stelare i förhållande till konjunkturella fluktuationer (Boyer och Mistral 1978).

- En ökande penningkredit, som banksystemet står för på grundval av de penningmängder som krävs av lönesystemets och de nominella prisernas utvecklingslagar («externa konnektioner») som nämnts ovan (Lipietz 1983).

- En betydande förstärkning av statens roll, i motsats till Keynes förutsägelser inte så mycket genom de direkta statliga utgifterna, utan genom styrningen av löneförhållandet och penningssystemet (de Brunhoff 1976). Det är det som Delorme och André (1982) kallar «den inblandande staten».<sup>7</sup>

Det är det här regleringssättet, ovanpå en generalisering av fordismen i arbetsprocessen, som möjliggjort att de två villkoren för «Guldålderns» intensiva ackumuleringsschema a priori respekterats.

Det bör än en gång understrykas att de två reglerna skiljer sig en del. Den andra, den stabila utsagningsnivån, tycks kunna verifieras *ex post* under en ganska lång period (Mazier m.fl. 1982). Men den ganska häftiga kurvan som visade anpassningen *ex post* genom boom och kriser under hela 1800-talet och ända fram till 1939 ersattes därefter av en regelbunden anpassning till den ökade köpkraften som framförallt *föregreps* av firmorna.

Den andra regeln däremot, komensation av den tekniska sammansättningen genom nedvärdering av konstant kapital, tycks undandra sig kontroll i förväg. Men det var nödvändigt att undvika att nedvärderingen av det konstanta kapitalet avhöll de kapitalistiska firmorna från att omskapa sin egen arbetsprocess. De nya monopolistiska lagarna för prisformering av de nominella priserna — genom mark-up på den nominella kapitalkostnaden som om den *inte vore nedvärderad* — avskaffade hindret: den all-

männa nedvärderingen av det konstanta kapitalet upplöstes i en allmän minskning av den kvantitet värde som pengarna representerade utan att de mest dynamiska firmorna utsattes mer än andra.

I konkurrensreguleringen fördes minskningen i värdet av det fasta kapitalet vidare i varornas prisminskning, och följaktligen i en minskning av den cash-flow som omfattar amorteringarna. I den monopolistiska reguleringen sker inte det. Nominell cash-flow representerar emellertid ett mindre värde, varur följer en latent inflation. Den latent inflationen övergår inte till öppen inflation så länge de underliggande värdeförhållandena gör det möjligt för företagen att förnya sin utrustning (som växer i volym, men minskar i värde) med den cash-flow som frigörs genom att påslagsnivån hålls förenlig med den reella profitnivån.

Så länge villkoren för fordismens guldålder varade, utvecklades den nominella profitnivån (beräknad i företagets bokföring genom en jämförelse av cash-flow och tillgångar) parallellt med den reella ekonomins räntabilitet (beräknad utifrån en statistisk uppskattning av fasta tillgångar, utrustningens livslängd, den fasta kapitalets produktivitet, fördelningen av det skapade värdet, de relativa priserna etc.).

Oturligt nog för kapitalet började likväl värdeförhållandena modifieras i en riktning som var negativ för räntabiliteten. Det ska vi nu studera lite närmare.

## 3) Fordismens kris

Man bör skilja på tre olika grupper av fenomen och kedjereaktioner i den nuvarande krisen:

- de som är avhängiga av fordismens allmänna kris och som finns mer eller

- mindre i alla länder som tillämpat det utvecklingssättet;
- de förstörande kedjereaktionerna som beror på sammankopplingar mellan olika samhällsformationer;
- de specifika fenomenen i varje samhällsformation.

Vi tar här naturligtvis inte upp de nationella särdragen, trots att studiet av dem för närvarande utgör ett av de mest fruktbara forskningsområdena inom den forskning som mer eller mindre inspirerats av Reguleringskolan. Distinktionen mellan de två första typerna av händelsekedjor bör däremot stå klar. Dess politiska implikationer är självklara. Om man ser till den andra typen av fenomen framstår krisen som enbart den *nationella* monopolistiska regleringens kris då den kommit i motsättning till produktionens internationalisering: det är möjligt att tänka sig en utväg ur krisen genom en «samordnad expansiv politik» (relance). Om man ser till den första gruppen fenomen rör krisen dessutom själva grunden för den intensiva ackumuleringsregim, som bygger på de tayloristiska principerna i arbetsorganisationen, och på den fordistiska utvecklingen av masskonsumtionen. Som ett resultat av forskarens intressen understryker olika studier i själva verket mer eller mindre de olika fenomenen. Vi ska här försöka presentera en syntes.

Det tydligaste symptomet på ackumuleringsregimens kris var den allmänna uppbromsningen av produktivitetstinsterna som inträffade i slutet av 60-talet. Den omfattade också de mest typiska fordistiska branscherna, som bilindustrin (Boyer 1979). Men hur födde denna uppbromsning en kris?

En första möjlighet består i att understryka motsättningen mellan denna uppbromsning och upprätthållandet av tendensen till ökad köpkraft. Krisen kom då

ur en «strykning av profiterna» («profit squeeze») som berodde på de höjda lönekostnaderna per producerad enhet. Emellertid tycks inte statistiken från början av 70-talet bekräfta detta förhållande i alla industrialiserade länderna. Dessutom, om detta vore krisens ursprung, skulle en enkel uppbromsning av lönehöjningarna (de direkta eller indirekta) varit tillräckligt för att lösa den.

Det blir mer övertygande om man tar hänsyn till den andra beståndsdel i kapitalets profitabilitet: de minskade produktivitetstinsterna krävde från mitten av 60-talet en ökning i värde av kapital per capita, eller i marxistiska termer av kapitalets organiska sammansättning (Lipietz, 1982). Detta implicerar en sjunkande profitkvot. Den försöker kapitalet kompensera genom påslag (mark-up) i enlighet med den monopolistiska regleringen. Men konsekvensen blir en ökning av amorteringarnas andel av bruttoprofiten. Av detta följde en tendens till ökande skuldsättning för företagen och en ökning av de finansiella kostnaderna. När detta lades till de ökade amorteringarna och investeringarnas ökade relativa pris, utmynnade det hela i en latent kris för kapitalisternas investeringsförmåga (Lipietz 1983).

Om man lägger tonvikten vid «profit squeeze», eller vid höjningen av den organiska sammansättningen av kapitalet, framstår den intensiva ackumulerings nuvarande kris som en *räntabilitetskris* till skillnad från 1930-talets, som var en *överproduktionskris*. Den monopolistiska regleringens institutionella former stoppar i själva verket «den depressiva spiralen»: ökningen av den indirekta lönen förhindrar en minskning av den totala köpkraften (trots ökningen av antalet arbetslösa), penningkreditens soliditet gör det möjligt att värdeökningsprocesserna överlever (följaktligen företagen)

som i ett system på basis av en tvingande guldmyntfot skulle ha gått i konkurs. Krisen får alltså formen av *stagnation* (och inte av ett produktionssammansbrott), som samexisterar med *inflation* (och inte ett prissammansbrott).

Men det återstår att förklara två ting. I början: varför sjönk produktiviteten? Och därefter: varför förstöras krisen med allt brutalare verkliga depressioner?

Det är «i början» som analyserna, som vi just nämt, skiljer sig mest från teorin om de «långa innovationsvägarna». Det är nämligen i själva verket svårt att fastställa en uppbromsning av de teknologiska innovationerna under 60-talet. Å andra sidan var det inte något i grunden nytt (utom televisionen) som låg bakom efterkrigs-tidens tillväxt. Data-teknologin på transistor-basis var dessutom redan ordentligt utvecklad i början av 70-talet. Vad som däremot är tydligt är att de tayloristiska och fordistiska principerna för att organisera arbetet först hade stor framgång och därefter misslyckades. (Coriat 1979). Den moderata ökningen av fast kapital per capita kan lätt förklaras med skiftarbetets utbredning (en lösning som stoppas av sociala och helt enkelt självklara materiella begränsningar...). Uppbromsningen av produktivitetstinsterna kan klart föras till «tekniska» problem med den «vetenskapliga organiseringen av arbetet» (fördelningen mellan arbetsposter, brist på flexibilitet osv. . .), och framförallt dess sociala gränser som blev explosiva i slutet av 60-talet («massarbetsrörelser», flaskhals-strejkerna, sjukfrånvaro, maskning osv. . .). Det blev omöjligt att regulera motsättningen mellan den direkta produktens avskiljande och hans inblandning.

Därefter: skulle kapitalets sjunkande räntabilitet kunnat leda till en långsam påverkan av tillväxten? Om man skiljer

ut oljeshocken 1973, är det mer eller mindre fallet, fram till 1979. Det återstår att den globala uppgången 1975 inte alls medförde att den tidigare tillväxtnivån uppnåddes. Samt att denna stagnation, som vi har fört till räntabiliteten, ändå visar sig som en latent underkonsumtions-kris eftersom oanvända kapaciteter samexisterar med arbetslöshet och otillfredsställda behov.

Det är här man måste räkna med å ena sidan företagarnas och regeringarnas reaktion på fordismens kris (besparingspolitiken) och å andra sidan internationaliseringen.

En första frestelse inför den sjunkande räntabiliteten, till vilken kom (1974) utflödet på grund av oljeräntan, var att minska löntagarnas konsumtion. Det utlöste också symptomen på en underkonsumtions-kris, som på grund av den monopolistiska regleringen lyckligtvis inte sprider sig med samma hastighet som 1930—32: ett «säkerhetsnät» hejdar den depressiva spiralen. Men internationaliseringen av produktionen förhindrar en klar «keynesiansk» uppgång genom konsumtionen. Det är det vi ska se närmare på.

#### 4) Utvidgning genom besparing och internationalisering

Med internationaliseringen får lönekostnaden per producerad enhet en «tredje dimension». Den monopolistiska regleringen dömde mellan dess aspekt «kostnad för företagaren» och dess aspekt «bestämmande för den slutliga efterfrågans volym». Inom varje samhällsformation hindrar kollektivavtalen och sociallagstiftningen konkurrens mellan företag på basis av «låga lönekostnader». När det gäller den internationella konkurrensen spelade den i själva verket under 50-till 70-talet en mindre betydande roll. Ef-



tersom fordismen byggde på utvecklingen av den *interna* marknaden, nådde i själva verket den del av tillverkningsindustrins produkter som exporteras ett historisk bottenläge 1965 i de flesta industrialiserade länder (däri inbegripet Japan). Denna «borttoning» av den externa avsättningens betydelse blir ännu mer enastående om man tar hänsyn till utbytet mellan de kontinentala blocken: USA — Kanada, EG (Jeanneney 1983).

Ingenting tvingade visserligen de olika länderna inom samma kontinentalblock att samstämmigt öka sina löntagares köpkraft: i själva verket rådde en *implicit* regulering genom att det fanns en gemensam syn på utvecklingsmodellen som endast marginellt påverkades av devalueringar och politik för att hindra överhettning. Principdeklarationen i Romtraktatet som grundade den Gemensamma Marknaden är typiskt: «Gemenskapen har som uppgift att, genom etablerandet av en gemensam marknad och ett successivt närmande av medlemsstaternas ekonomiska politik, verka för en harmonisk utveckling av de ekonomiska aktiviteterna i hela gemenskapen, för en fortsatt och avvägd expansion, en ökad stabilitet, en snabbare förbättring av levnadsnivån och närmare relationer mellan de länder den omfattar.» Man kan inte vara mer exakt. En intern frihandels-zon under skydd av en gemensam yttre tullmur, och en regel om ömsesidig preferens inom Gemenskapen, har sitt intresse först om den ekonomiska politiken i *alla länder* går i samma riktning. Och om den går i riktning mot *expansion* genom en *accelererad höjning* av producent-konsumenternas *levnadsnivå*.

Naturligtvis utvecklades inte i den Gemensamma Marknaden helt parallella produktivitetsvinster och höjningar av köpkraften som om ackumuleringsregi-

merna vore tvillingpar. I verkligheten blev det en «tillväxt-kontur» (Aglietta och Brender 1982) bestående av goda cirklar i en icke-harmonisk utveckling av de produktiva sektorerna i de olika länderna: «Norden» (isynnerhet BRD) «specialiserade» sig i produktion av produktionsmedel, och «Södern» (Frankrike och Italien) i produktion av konsumtionsvaror. Devalueringarna i Södern gjorde det möjligt att fortsätta exportera för att betala investeringar, trots en högre tillväxt än i Norden.

Men dessa goda cirklar bröts av en tendens till besparingar på lönesidan, som ett resultat av den försämrade räntabiliteten, och av nödvändigheten att förbättra handelsbalansen som ytterligare försämrades på grund av oljeräntan. Lönekostnaden per producerad enhet blev den grundläggande parametern för den *internationella konkurrenskraften* i nationella ackumuleringsregimer. Alla länder som försöker skydda sin fordistiska tillväxt får vara med om att deras handelsbalans angrips från två håll: vad gäller priserna (utan devalivering) och vad gäller volymen (genom den «konjunkturella eftersläpningen»). När besparingspolitiken successivt kom att dominera var det likvärdigt med den värsta formen av protektionism: konkurrens genom låga lönekostnader, antingen meddelst en sänkt realinkomst eller meddelst en accelererad ökning av produktiviteten. Det är en lockande tanke: det man förlorar på den inhemska marknaden (genom att efterfrågan komprimeras) vinner man på världsmarknaden (genom att erövra marknadsandelar). Men när alla länder gör detsamma kan den här formen för «internationell konkurrensregulering» endast leda till stagnation, ja till och med en allmän recession. Ekonometrin tycks till och med visa att inte ens i länder som «drar at-

svångremmen» mer än andra följs denna politik av resultat ur sysselsättnings-synspunkt (Boyer/Petit 1984).

## 5) En övergångsmodell: socialdemokratisk styrning av krisen och perifer fordism (1975 — 1979)

Den depressiva mekanismen, som vi just talat om, visade inte på en gång alla sina effekter. Först dominerades den kapitalistiska industrivärlden av socialdemokratiska regeringar, som var trogna keynesianismen och hade förtroende för en automatisk återgång till den fordistiska tillväxten. Tillväxten fortsatte på kredit, i en takt som skulle ha framstått som helt och hållet tillfredsställande före 1914. Carters USA var det huvudsakliga lokomotivet i den överlevande fordismen och försåg till priset av en okontrollerad emission världen med penningkredit som var universellt erkänd. Inom länderna lyckades det, trots eller snarare tack vare en påfallande brist på produktivitetsvinster, att skapa miljoner arbetstillfällen (framförallt i tertiärsektorn). Västeuropa, och framförallt Japan, försåg med maskiner och hushållsutstyr inte bara USA, utan också OPEC-länderna, östländerna och framförallt Söderns länder som i sin tur antog en variant av den fordistiska modellen.

Den *perifera fordismen* grundades på övertagandet av den fordistiska industrialiseringsmodellen vad gäller den omedelbara produktionsprocessen, man bara delvis (och ibland inte alls) vad gäller reguleringen av löneförhållandet (Lipietz 1981). Schematiskt fick vi alltså följande kontur:

— OECD-länderna, och framförallt USA, hade fortsatt tillväxt på grundval av en bromsad, men inte minskande, konsumtion med svaga pro-

duktivitetstvinster och lägre investeringsnivå.

- Dessa länder betalade sina importers med krediter och gjorde det därmed möjligt att en internationell kredit-valuta (utländska dollar) spreds i stor omfattning på grundval av den nationella amerikanska penningkrediten.
- Dessa likviditeter lånades av överskottsländerna (OPEC och Japan) ut till länderna i Södern (NIC-länderna), och gjorde det därmed möjligt för dem att på kredit köpa maskiner i OECD.
- NIC-länderna hoppades betala tillbaka lånen genom att sälja produkterna från sin tillverkningsindustri i OECD- och OPEC-länderna. Det var en möjlig «satsning» på grund av två orsaker:
- produktivitetsvinsterna i dessa «nya» länder var mycket snabba (medan de däremot bromsats kraftigt i Norden), och deras lönekostnader per timme låg mellan fem och tio gånger lägre.
- världsmarknaden befann sig fortsatt i expansion på grund av den «socialdemokratiska styrningen av krisen».

I denna övergångsmodell — ack så skör — kunde NIC-länderna uppnå tillväxtnivåer på 10% om året. Det är inte så dåligt för en «stor kris».

## 6) En onödig katastrof: den monetaristiska chocken (1980 — 83)

Bristerna i denna regim var självklara:

- Medan den monopolistiska reguleringens «säkerhetsnät» i Norden hindrade depressionen, satte den samtidigt skrankor för en utveckling av nya produktions- och konsumtionsnormer. Den gjorde nämligen allokeringen av arbetskraft och kapital mellan branscherna mycket rigid.

— Den internationella penningkrediten var (som all penningkredit) grundad på tron att ackumuleringsregimen på nytt skulle etableras, och att det land som gav ut dessa pengar (USA) villkorslöst skulle kunna erbjuda motsvarigheten i konkurrenskraftiga varor till de monetära tecken som utgetts.

Mot slutet av 70-talet stod det klart att varken det ena eller det andra var sant. Tillväxten förblev medelmåttig, produktivitetsvinster fortsatte att minska och kapitalet per capita att öka, den amerikanska valutan var allt mer ifrågasatt och dess internationella köpkraft smalt bort.

När de monetaristiska koalitioner övertog hegemonin — i England med de konservativas seger, i USA med Volkers ankomst i ledningen av F.E.D. och därefter Reagan som president — reflekterar det att misslyckandet konstaterats. Liberalismens idéer tvingade sig på: i brist på annat skulle marknadskrafternas spel välja ut de företag som använde framtidsprocesser, eliminera slagen från det förflutna och återskapa överensstämmelse i beteendena.

De två koalitioner suddade på några månader ut de föregående fem årens tillväxt i sina egna länder. Det gjorde de genom att skära i välfärdsstatens utgifter och blockera «pseudo-likviditeten» i värdeökningsprocessen, grundad i den fordistiska ackumuleringsregimen (genom att stoppa emissionen av penningkrediter). Med detta satte de igång en ganska sammansatt reaktionskedja (Aglietta och Brender 1982, Lipietz 1983 d). Genom «besparings-internationaliserings»-mekanismen tvingar de alla andra länder att överge den socialdemokratiska styrningen av krisen (däri inbegripet Mitterands Frankrike). Men därmed stoppar de också skapandet av internationell penningkredit ge-

nom att OPEC's överskott fås att försvinna. Krediten blir dyr och sällsynt, och samtidigt komprimeras snabbt efterfrågan i världen: den perifera fordismen kan inte längre betala tillbaka sina skulder.

I augusti 1982 förklarade Mexiko att landet var betalningsoförmöget och gav därmed signalen till en allmän insolvens. Man stod på randen av en finansiell världskrasch. Reagan-administrationen förkastade då monetarismen och gav order till det internationella banksystemet att acceptera en allmän omförhandling av Tredje Världens skuld. Samtidigt anslöt den sig i sin inhemska politik brutalt till den gamla keynesianismen i en stil som nästan påminner om Kennedy-perioden. «Tax-cuts» och militärutgifter framkallade ett gigantiskt budgetunderskott som Federal Bank finansierade ymnigt. På ett år (1983) återfann den amerikanska industrin 1979 års nivå genom en «boom» som till stora delar drogs av hushållens konsumtion (speciellt bostadsbyggandet). Det ansenliga underskott gentemot yttervärlden som följde av detta avbröt recessionen i OECD-länderna med en uppgång som dras av exporten i Japan, och av konsumtionen och bostadsbyggandet i Tyskland.

Men kreditemissionen begränsar sig till den amerikanska administrationens behov. Uppgången är otillräcklig för att återskapa OPEC's överskott. De ruinerade NIC-länderna (förutom de som hör till den japanska sfären) betalar inte tillbaka sin skuld och multiplikatormekanismerna i skapandet av utlands-dollar förblir upphakade. Dollarn är fortfarande dyr och sällsynt utanför USA. Den monetaristiska chocken är långt ifrån att ha förlorat sin verkan.

När det gäller dess positiva effekter förblir de tvivelaktiga, till och med i

USA. Uppgången grundar sig inte på en ny utvecklingsmodell: det är en återgång till 70-talet. Visst har inflationen avstannat i hög grad genom att de inhemska importpriserna sjunkit och genom kort-siktiga produktivitetsvinster beroende på att oanvända produktionskapaciteter åter aktiverats. Men övervärderingen av dollarn, som grundar sig på den amerikanska makten, kan på nytt, liksom 1971, leda till ett starkt fall. Kontraktionen i den traditionella industrin, som bilindustrin, har visserligen medgivit en stark rationalisering, men den pekar inte på något tydligt sätt i riktning mot en möjlig ny tillväxt grundad på nya teknologier. Denna punkt ska vi behandla till slut — på ett nödvändigtvis abstrakt sätt.

### III EN TEKNOLOGISK UTVÄG UR KRISEN? 8)

Man kan inte sammanfatta tilltron till en ny potentiell utvecklingsmodell i den teknologiska revolutionen bättre än i en bok som väckte stort uppseende före Vänsterns seger i Frankrike. Jean Hervé Lorenzi och hans medarbetare använde i boken *La crise de XXe siècle* (1980), ibland självsvåldigt, ackumuleringssteoretikernas arbeten. De sammanfattade krisen med att produktiviteten är alltför låg, det fasta kapitalet alltför stort, den improduktiva tertiär-sektorn alltför stor. Elektroniken skulle göra det möjligt att: — öka produktiviteten (däri inbegripet på ett betydande sätt i tertiärsektorn), och alltså minska kostnaderna och samtidigt öka köpkraften, — minska kostnaden för det fasta kapitalet och alltså öka andelen självfinansiering, — skapa nya behov, nya varor.

Vi skulle alltså stå inför en ny modell som liknar ganska mycket den föregå-

ende ackumuleringsregimen, byggd på mass-produktion och -konsumtion, men med nya produkter och tillverkningsprocesser och en ny bransch i centrum: elektronik-kontorsdatorisering-teledata — automatisering. Krisen skulle alltså bara bestå i övergången från en modell till en annan.

Det är den här lite enkelspåriga (och här också förenklade) optimism vi skulle vilja ifrågasätta. Kritiken gäller det automatiska, lineära samband som förs fram för att beskriva förhållandet mellan upptäckten av en teknologi och framväxten av en utvecklingsmodell.

Mellan teknologin och utvecklingsmodellen finns en rad steg: samhällsrelationerna. Från teknologin till den tekniska användningen: de omedelbara produktionsförhållandena (vem beslutar, hur organiseras arbetskollektivet?); från produktionen till ekonomin: de globala samhällsekonomiska förhållandena (kommer det att finnas tillräckligt med konsumenter, tillräckligt med aktörer som investerar, för att producera vad, för att garantera vilken form av full samsättning?). Det återstår med andra ord att uppfinna en ny ackumuleringsregim och ett nytt regleringssätt, i synnerhet vad angår löneförhållandet (och varför inte andra produktionsförhållanden?)

Och även om det funnes en ny utvecklingsmodell — hur går man från den gamla som håller på att dö till den nya som har så svårt att födas? Hur styrs, finansiellt och framförallt mänskligt, omstruktureringarna?

Och vilka är för övrigt subjekten i denna omvandling? Eftersom kulturen av Företagandet är på sin höjdpunkt, medan självstyret och andra till löneförhållandet alternativa verksamheter nått sin lågpunkt, är det troligt att samhällsförhållandena huvudsakligen kommer att bestå av förnyade löneförhållanden. Men

det finns ingenting som bevisar att Staten och paret företag — löntagare, reglerat av marknaden, kommer att helt kunna ta ansvaret för förändringarna. Det är till och med inte säkert att det är önskvärt — även här gäller det att innovera.

Vi ska inte här ta upp de två sista serierna av frågor, och inte heller frågan om relationer mellan olika samhällsekonomiska formationer: nord-nord, nord-syd etc. . . 9) Vi ska hålla oss till de problem som den «framtida datoriserade kapitalistiska utvecklingsmodellen» uppställer.

## 1) Nya arbetsrelationer

Låt oss utgå från elektroniken som är en mer avancerad och spridd teknologi än bioteknologin och kärnkraftsteknologin. Vi hoppar över dess tillämpning inom tertiär-sektorn (kontorsdatorisering, utbildning, hälsovård) och går direkt till kärnproblemet: datoriseringens tillämpning i industrin, produktionsdatoriseringen (la «productique»).

Vad medför datoriseringen? Inte så mycket produktivitetsvinster i sekunder av använd maskintid. Istället huvudsakligen två saker: möjligheten att använda maskinerna i en verkstad på *heltid* och göra verkstaden *flexibel* (Coriat, 1983). En fordistisk verkstad som bygger på specialisering av maskiner och människor utnyttjar mycket dåligt deras tid: väntan mellan två moment, lager av insatsdelar som tornar upp sig, den omöjliga avstämningen av varje arbetspostering . . . Den automatiska styrningen möjliggör ett språng framåt vad gäller flödet i den produktiva processen: varje del anländer till sin plats när den behövs och de elementära delmomenten hakar i varandra så tätt som möjligt. Det är den stora källan till ökad produktivitet som

datoriseringen medför här. Den är kostbar i initialinvesteringar: trådstyrda transportsystem, centrala och perifera datorer etc. . . Men de utnyttjas maximalt.

Men det är inte allt. Elektroniken gör framförallt maskinsystemen *flexibla*. Det är länge sedan den automatiska principen gjorde sitt inträde i fabriken och människorna tillverkar maskiner som alldeles själva härmar deras gester, som till exempel de löpande banden i bilindustrin och pressverkstäderna. Men dessa enorma installationer kan bara göra en serie rörelser och gör alltid samma produkt. Roboten däremot kan anpassa sig, byta verktyg, gå från en uppgift till en annan genom en snabb omprogrammering. Den robotiserade verkstaden kan alltså anpassa sig till en fluktuerande efterfrågan och gå från den ena korta serien till nästa.

En första punkt: införandet av elektroniken i fabriken förutsätter en enorm mobilisering och ett återuppbyggande av *all know-how*. Däri inbegrips de tusentals spontana gester som den mest tayloriserade arbetare av erfarenhet och instinkt använder för att anpassa instruktionerna och fylla ut luckorna i den «vetenskapliga organiseringen av arbetet», men naturligtvis än mer det ackumulerade industriella kunnandet hos yrkesarbetarna och teknikerna. *Det går inte att införa den produktiva elektroniken utan en ny systematisering av know-how*, inte ens om man köper nyckelfärdiga fabriker från utlandet. Att tillverka och sätta robotar i arbete kräver framförallt mobilisering av producenter i förlängningen av deras erfarenhet.

En andra punkt: till och med i en robotiserad verkstad som använder en teknologi utan tidigare mänsklig motsvarighet (som laser-tillskärning) är den kvalificerade kollektive arbetarens intervention

oundgänglig, även om han i teorin inte behöver göra en enda gest. Det visar exemplet från den petrokemiska industrin. Det är ju en «process»-industri som representerar den ideala yttersta gränsen för en helt automatiserad tillverknings- eller monteringsverkstad, men där arbetarens «instinkt» förblir oundgänglig för att det hela ska fungera bra — ofta i konflikt med ingenjörernas instruktioner. Det kunnande som krävs är inte nödvändigtvis intellektualiserat: det är ett *praktiskt kunnande*.

I själva verket kan den av datorn stödda produktionen utvecklas i två riktningar (liksom datoriseringen inom kontoren): ett återupprättande av den fordistiska disciplinen med okvalificerade arbetare som fyller ut hålen mellan robotarna eller en utveckling av kvalificerade polyvalenta arbetslag som övervakar hela processen.

Det är insatsen i den enorma samhällskamp som robotinvasionen förebådar. Arbetarnas intresse ligger självklart i den sistnämnda riktningen. Företagarnas (och teknostrukturens) intresse är oklart. Den andra inriktningen är den enda som leder till det som *l'Usine nouvelle* (juli 1983) kallar «arbetarproduktivitetsens guldgruva».

Men denna neo-socialdemokratiska logik är helt i motsättning till företagarnas traditioner, förmännens kultur, de sociala relationerna i arbetet och den tekniska utrustning som fordismen lämnat efter sig. Det gäller isynnerhet i Frankrike, där en arbetsorganisering som grundar sig på rasism och uppsplittring visat sig stå i motsättning till produktivitet och kvalitet. De potentiella produktivetsfyndigheterna kan man inte nå annat än genom en global förhandling. Den måste gälla fördelning av vinsterna, omformning av lönegrader, avskaffande av den despotiska hierarkin och utveck-

ling av en «yrkeskarriär» för arbetaren så att han berikar sig själv med kunskap samtidigt som han berikar sin firma. Detta är «samhällsteknologi» och har inte mycket att göra med själva datoriseringen.

Det återstår att finna motsvarigheten till dessa produktivitetsvinster i den samhälleliga efterfrågan. Det för oss till frågan om regleringen av helheten: implicerar elektroniken i produktionen massproduktion och masskonsumtion som garanterar den fulla sysselsättningen?

## 2) En ny fördelning av produktivitetsvinster

I krisens Europa idag blomstrar företag som Volvo och Mercedes, och i allmänhet de som tillverkar och säljer lyxprodukter. Det finns en efterfrågan för «topp-produkter» och för de «små serierna». Men «små serier» innebär inte alls längre «hantverk». Den datoriserade produktionen kan just på grund av sin flexibilitet nöja sig med små serier som följer modet hos kunderna. I motsats till den gamla fordismen krävs inte någon utveckling av massproduktionen och följaktligen inte heller av masskonsumtionen. Som Benjamin Coriat har påpekat gör den datoriserade produktionen det möjligt att föreställa sig «blomstrande firmor i en stagnerande värld». Exemplet Japan, som ju översvämmar världen med små bilar, motsäger inte detta: den japanska kapitalismen söker sina kunder utanför den egna ekonomin och är en parasit på en efterfrågan i världen som skapats på annat sätt än genom de löner den själv betalar. Den japanska utvecklingsmodellen kan följaktligen inte bli allmän: det får bara finnas ett Japan. Låt oss istället försöka resonera om en sammanhängande helhet (Frankrike, Eu-

ropa, Nordamerika) och föreställa oss en fullständig ackumuleringsregim, som anställer, investerar och producerar för sig själv.

Den nya utvecklingsmodell som datoriseringen av produktionen gör möjlig kräver alltså inte att dess arbetares köpkraft ökar för att finna avsättning för sina varor. Troligen kan samhällskampen genomtvinga det. Då återstår frågan om den teknologiska revolutionen kan «betala» det fordismen inte längre kan betala, och om den i så fall kan öka köpkraften tillräckligt för att behöva nyanställa? Det är en oerhört komplicerad fråga.

Först och främst, «betalar sig» elektroniken i produktionen, dvs. ökar den produktivitetens vinsterna? Den har synbarligen ännu inte gjort det (eftersom produktivitetens vinster inte finns någonstans i världen... utom genom stängning av gamla anläggningar i England). Men det beror kanske på att den ännu inte är tillräckligt spridd. Det robotiserade arbetets direkta produktivitet ökar tydligen (därför minskar arbetstillfällena i bilindustrin där lika många bilar kräver mindre arbete). Men minskar den totala kostnaden (robotens kostnad plus arbetarens kostnad)? Det är inte lika självklart därför att de företag som robotiserar gör det ofta för att «vara med i tävlingen» eller göra sig av med stökiga arbetare (som hos Fiat) etc. . . . Robotiseringen följer lika mycket den sociala kampens logik i företaget som strikta räntabilitetsfrågor.

Men låt oss medge att den totala produktiviteten (volymen varor i förhållande till det arbete som är inkorporerat i roboten plus det direkta arbetet) ökar: det är ändå säkert, genomsnittligt och på längre sikt, även om vi inte vet i vilken takt. Det medför att elektroniken i produktionen totalt avskaffar arbetstillfällen för oförändrad kvantitet slutprodukter.

Att säga att «den tekniska utvecklingen inte avskaffar arbetstillfällen eftersom det behövs människor för att konstruera maskinerna» är en sofism: om det för samma resultat skulle krävas samma totala arbete, för att producera robotarna, eller för att producera utan robotar, skulle ingen robotisering genomföras. Den tekniska utvecklingen kan skapa arbetstillfällen *om efterfrågan av produkterna ökar eller om arbetstiden minskar*. Kapitalismens hela historia i den långa perioden är en kombination av dessa två rörelser.

Det är sant — och det för oss tillbaka till en berömd polemik mellan marxister i början av seklet — att man kan tänka sig ett reproduktionsschema som bygger på ren ackumulering av produktionsmedel utan någon utvidgning av den slutliga konsumtionen per capita. I praktiken är inte sådana regimer stabila utom i fall av sådan statskapitalism som i Stalins Ryssland. Låt oss lämna detta varken önskvärda eller troliga skolexempel åt sidan!

I en liberalt dominerad kapitalism sker inga investeringar annat än med sikte på en framtida produktion som påkallas av en slutlig efterfrågan. Det är den som rättfärdigar investeringen. Kan «produktionen» (elektroniken i produktionen) göra möjlig en ökning av efterfrågan genom en ökning av lönerna, som rättfärdigar ultramoderna investeringar och skapande av nya arbetstillfällen? Kan den med andra ord återskapa fordismens goda cirkel genom en «fördelning av tillväxtens frukter»? För detta räcker det inte med produktivitetens vinster. Vinsterna måste åtminstone vara högre än de höjda kostnaderna genom robotiseringen, så att varje löntagares utvidgade produktion kan betala både investeringarna och ökningen av köpkraften. Om kostnaden för robotiseringen per produ-

cent ökar alltför snabbt kommer produktivitetens vinsterna tjäna till att betala investeringarna. Då måste profitens andel öka (vare sig det är privata eller statliga företag — det gör ingen skillnad) i förhållande till lönerna och följaktligen ökar köpkraften mindre snabbt än produktiviteten, vilket avskaffar arbetstillfällen.

Det är alltså fullt möjligt att den pågående «teknologiska revolutionen» lämnar kvar de kapitalistiska länderna i exakt samma situation som fordismens kris, med svag ökning av köpkraften och ökande arbetslöshet — *även i en stängd ekonomi som «kopplats loss» från den onda cirkeln i internationalisering-besparing*. Det är alltså avgörande att veta om investeringskostnaderna per capita för den «teknologiska revolutionen» ökar snabbare eller långsammare än den produktivitet den föder.

Och om det *vet vi absolut ingenting*. Det tjänar ingenting till att peka på den ständiga prissänkningen på datorer och chips: elektroniken utgör bara 15 % av priset på en robot; det finns inte bara robotar i automatiserade verkstäder; hela industrin kommer inte att automatiseras och ekonomin består inte bara av tillverkningsindustrin. Den globala statistik som är tillgänglig för närvarande tyder tvärtom på att det just nu krävs mer och mer investeringar per capita, och att dessa investeringar inte skapar motsvarande produktivitetens vinster, även om situationen försämras mindre snabbt än under 70-talet.

En massiv ökning av den allmänna köpkraften är alltså troligen inte ett medel för att absorbera de produktivitetens vinster som den teknologiska revolutionen skapar. Det finns en mycket stor risk att en majoritet med stagnerande inkomst eller svagt ökande inkomst, samexisterar med en välbärgad minoritet

som kan njuta av den teknologiska revolutionens prylar, och med en annan växande minoritet som är arbetslös eftersom investeringsökningen inte är tillräcklig för att skapa nya sysselsättningstillfällen. Med allra största sannolikhet kommer det inte att bli möjligt att suga upp den teknologiska revolutionens produktivitetens vinster genom en märkbar ökning av varje löntagares genomsnittliga köpkraft (inte ens i en stängd ekonomi), om både moderniseringen och skapandet av nya anställningar ska finansieras. Eftersom den teknologiska revolutionen ändå skapar produktivitetens vinster måste dessa alltså sugas upp genom en kraftig minskning av arbetstiden.

## ISTÄLLET FÖR SLUTSATS

Man skulle kunna fortsätta serien av frågor angående den «teknologiska utvägen ur krisen» (vilka nya behov ska tillfredsställas? vilken teknik ska anpassas bland det som det vetenskapliga kunnandet erbjuder? vilken typ av internationella relationer? osv.). Men de givna exemplen är tillräckliga för att visa att en utväg ur krisen kräver mycket mer innovationskapacitet inom samhällsförhållandena och sätt att reglera dessa förhållanden, än inom det strikt teknologiska (vare sig det gäller «produkter» eller «produktionsteknik»).

Det är inte frågan om att gå till en motsatt ytterlighet och nu helt bortse från de tekniskt-vetenskapliga innovationernas historia och negligera upptäckten av Carnot's princip, av ångmaskinen, elektromagnetismen och den elektriska motorn, av explosionsmotorn, den fotoelektriska effekten och kärnkraften, etc. . . . Det har här bara rört sig om att understryka:

- Att människornas historia, även om man begränsar sig till den ekonomiska historien, är en *social* historia, där motorn befinner sig minst lika mycket i kampen för kontrollen över den samhälleliga produktions- och reproduktionsprocessen och till och med i utvecklingen av vanor och konventioner, som i utvecklingen — li-  
near eller «i klasar» — av produktiv-  
krafterna.
- Att de relativt stabila tillväxtperio-  
derna stadfäster stabiliseringen av en  
ackumuleringsregim som accepterats  
som utvecklingsmodell, och som  
stöds av institutionella former vars re-  
sultat är ett regleringssätt.
- Att de större kriserna uppstår ur en  
störning i reguleringen av samhälls-  
förhållandena, antingen i den omedel-  
bara produktionsprocessen, eller  
inom regleringssättet, eller på båda  
nivåerna samtidigt, eller också i en  
motsättning mellan ackumuleringsre-  
gim och regleringssätt.
- Att inom samma stora kris kan flera  
olika faser följa på varandra, och att  
ett ogenomtänkt ifrågasättande av ett  
regleringssätt på basis av en ogrun-  
dad tilltro till liberalismens dygder  
kan få katastrofala följder.
- Att även om de nuvarande teknolo-  
giska kunskaperna pekar på en dörr  
som leder till en utväg ur krisen så är  
det den sociala rörelsen som måste  
finna nyckeln.

Alain Lipietz  
CNRS-CEPREMAP  
Paris.

Övers.:  
Inga Brandell

## Noter

- 1) De «grundläggande» texterna består av M. Agliettas avhandling (1974) och CEPREMAP's arbete (1977) varur har kommit Agliettas (1976), Boyers och Mistrals (1978) och Lipietz (1979, 1983 a) böcker.
- 2) Låt oss nämna J. Mistral och A. Lipietz på CEPREMAP och de arbeten som ut-  
förs runt M. Aglietta och A. Brender på CEPIL.
- 3) Texten i denna första del har inte alls ambitionen att förverkliga ett konsensus inom «Regulerings-skolan», även om den skrivits för det! I förbifarten kan man här känna igen skulden till den tidigare periodens «strukturmarxism» (Althusser, Balibar, Bettelheim osv.) liksom skiljaktigheterna gentemot den.
- 4) Se när det gäller dessa frågor (värde, pris, pengar) som det råder kontrovers runt bland «regulerings» anhängare som inte alla är (eller inte längre) marxister Lipietz (1983 a och c), och Aglietta och Orlean (1982).
- 5) Några synpunkter på säregenheterna i den statskapitalistiska reguleringen finns i Leborgne och Lipietz (1983) och framförallt hos Chavance (1980).
- 6) När det gäller taylorismens och sedan fordismens framväxt, se Coriat (1979), Boyer (1983), Linhart (1983).
- 7) Det är därför dessa författare infört begreppet «institutionaliserad kompromiss».
- 8) Detta är grundläggande men inte uteslutande. Det internationella inlemmandets «kvalitet» bör också tas med: det är inriktningen på många arbeten på CEPIL och CEPREMAP.
- 9) Se Boyer och Mistral (1984), Lipietz (1984).

## Bibliografi

- Aglietta M. (1974): *Accumulation et régulation du capitalisme en longue période*, Thèse Paris I.
- Aglietta M. (1976): *Régulation et crises du capitalisme*, Calmann-Lévy, Paris. Traduction anglaise 1979, NLB.
- Aglietta M., Brender A. (1982): *La configuration mondiale des années quatre-vingt: Les risques d'une déflation généralisée*, C.E.P.I.I.
- Aglietta M., Brender A. (1984): *Les métamorphoses de la société salariale*, Calmann-Lévy, Paris.
- Aglietta M., Orlean A. (1982): *La violence de la monnaie*, PUF, Paris.
- Bertrand H. (1978): «La croissance française analysée en sections productives», *Statistiques et Etudes Financières*, Série Orange, n°35, Paris.
- Boyer R. (1978): «Les salaires en longue période», *Economie et Statistiques*, n°105, Septembre.
- Boyer R. (1979): «Déterminants et évolution probable de la productivité et de l'emploi: un essai de synthèse de travaux récents», *CEPREMAP* n°7922.
- Boyer R. (1982): «Origine, originalité et enjeux de la crise actuelle en France: une comparaison avec les années trente», in *La crise économique et sa gestion*, Boréal Express, Montréal.
- Boyer R. (1984): «L'introduction du taylorisme en France à la lumière de recherches récentes», *Travail et Emploi* n°18, Oct-Déc.
- Boyer R., et Mistral J. (1978): *Accumulation, inflation et crise*, P.U.F., Paris, 2<sup>e</sup> édition 1983.
- Boyer R., et Mistral J. (1984): «Entre l'Etat et le Marché: conjuguer l'économie et le social», *Esprit* n°1, Janvier.
- Boyer R., Petit P. (1984): *Politique industrielle et impact sur l'emploi: les pays européens face à la contrainte extérieure*, *Revue d'Economie Industrielle* n°27, Janv-Fév.
- de Brunhoff S. (1976): *Etat et Capital*, F. Maspéro, Paris.
- C.E.P.R.E.M.A.P. (1977): *Approches de l'inflation: l'exemple français*, rapport au CORDES par Benassy J.P., Boyer R., Gelpi R.M., Lipietz A., et Mistral J., Munoz J., Ominami C., Paris, mimeo.
- Chavance B. (1983): *Le capital socialiste*, Sycomore, Paris.
- Coriat B. (1979): *L'atelier et le chronomètre*, Paris, Bourgois.
- Coriat B. (1983): *La robotique*, F. Maspéro-La Découverte, Paris.
- Delorme R., André Ch. (1983): *L'Etat et l'Economie*, Seuil, Paris.
- Jeanneney J.M. (1983): «Relations historiques entre l'intensité des commerces extérieurs et la croissance des produits nationaux», *Observations et Diganostics Economiques* n°3, Février.
- Leborgne D., Lipietz A. (1983): «Est, Ouest: deux modes de régulation du capitalisme», *Reflets et perspectives de la vie économique* n°4, Bruxelles.
- Linhart R. (1983): «Le Taylorisme entre les deux guerres: quelques problèmes», *Travail et Emploi* n°18, Oct-Déc.
- Lipietz A. (1979): *Crise et inflation: pourquoi?* F. Maspéro, Paris.
- Lipietz A. (1981): «Vers une mondialisation du fordisme?» på danska: A. Wangel ed: *Sociologi-Internationale Arbejdsstudier* n°1, Copenhague, på engelska, New Left Review 1983.
- Lipietz A. (1982): «Derrière la crise: la tendance à la baisse du taux de profit», *Revue Economique* n°2, Mars.
- Lipietz A. 1983A: *L'envol inflationniste*, F. Maspéro-La Découverte, Paris. Traduction anglaise: Verso (under utgivelse).
- Lipietz A. 1983B: «La nouvelle division internationale du travail: proportions théoriques», D. Cameron et F. Houle ed., *Le Canada et la Nouvelle Division Internationale du travail*, Ed. Univ. Ottawa. En anglais dans *Capital and Class*, (under utgivelse).
- Lipietz A. (1983C): «Le débat sur la valeur: bilan partiel et perspectives partiales», *CEPREMAP* n°8306, à paraître dans *Colloque Marx*, Ed. de l'E.H.E.S.S.
- Lipietz A. (1983D): «Le fordisme périphérique étranglé par le monétarisme central», *Amérique Latine* n°16, déc.
- Lipietz A. (1984): *L'audace ou l'enlèvement*, Maspéro, La Découverte, Paris.
- Lorenzi J.H., Pastre O., Toledano J. (1980): *La crise du XXe siècle*, Economica, Paris.
- Mazier J., Picaud Y., Podevin Y., Bertrand H. (1982): «Les deux crises des années 1930 et des années 1970», *Revue Economique* n°2, Mars.